

Overdenking cantatedienst 27 oktober 2024
in de Westerkerk Amsterdam
Cantate 115 en Lukas 10: 35-46
door dr. Cristina Pumplun

Mache dich, mein Geist, bereit! Wache! Wees waakzaam! Met stevige drang roept de cantate die we straks gaan horen ertoe op om alert te zijn op wat een mens kan overkomen van buitenaf, maar vooral ook van binnenuit, op het kwaad wat anderen je aandoen maar vooral wat je jezelf aandoet. "Zonde", heet dat in de terminologie van Bachs tijd: dat, hoe je leeft, denkt, doet niet tegemoet kan komen aan hoe je als mens bedoeld bent. Het appel dat je zorgvuldig moet bewaken hoe je leeft, welke keuzes je maakt, is diep ingebed in het geloof van de tijd van Bach, de theologie van een paar eeuwen geleden. Je moest alert zijn op welke weg je gaat, waar je je toe laat verleiden. Het bewaken van de hoogst persoonlijke morele ondergrens, zouden wij zeggen, met als uiteindelijke maatstaf het oordeel, dat gesproken zal worden niet in dit leven, maar na dit leven, als je hemelwaarts keert. Het ging erom waakzaam te zijn bij leven en van daaruit te vertrouwen op genade bij sterven.

Is dit een gedateerde boodschap? Niet helemaal, want de oproep tot waakzaamheid op zich is uiterst actueel. Het is de confrontatie met datgene, waartoe mensen in staat zijn door de tijden heen. Mensen maken keuzes maken ten goede en ten kwade en dat is van alle tijden. Dat andere mensen daaronder lijden is dat ook. Wat doe je? Wat beslis je? Wat zeg je of wat zeg je niet als onrecht je kant op komt, als er duidelijk sprake is van ongerechtigheid?

Discriminatie, antisemitisme, anti-islamisme, polariserende taal, uitsluiting, onmenselijkheid: het zijn harde krachten, die het voor het zeggen lijken te hebben.

"Het zal zo'n vaart toch niet lopen", kun je denken. *Life is still happening*. Je kunt je ogen sluiten, je in slaap laten sussen. "Ach, slaperige ziel, hoe kun je nu rusten?", zingt de alt straks. Het kan: geen vragen stellen bij wat er aan mist wordt opgetrokken, je afsluiten voor de leugen die regeert. Ik heb eens eerder, zo'n vijf jaar geleden, tijdens een cantatedienst de Joods-Amerikaanse schrijver Elie Wiesel geciteerd. Hoe te meer zijn die woorden actueel in deze tijd:

"Ik heb altijd geloofd:

dat het tegengestelde van liefde niet haat is, maar onverschilligheid.

Het tegengestelde van kunst niet lelijkheid, maar onverschilligheid.

Het tegengestelde van leven niet dood, maar onverschilligheid jegens beide.

Het tegengestelde van vrede niet oorlog, maar onverschilligheid jegens beide."

Over het gereed houden van je gemoed gesproken: *Mache dich, mein Geist bereit...*

Bach en zijn tijdgenoten hadden nog die hemel waar ze intens naar konden verlangen, alleen al, om van die spanning verlost te zijn tussen wat goed leven zou moeten zijn en van dat, wat men 'de wereld' noemde: een verzamelbegrip voor persoonlijk en maatschappelijk falen, negativiteit, onmenselijkheid. Om die spanning uit te houden ging het erom wakker, alert zijn: "bereid", gereed, klaar, in de hoop, daarginds de hemel te beërven.

Het waren zulke thema's, die zich in deze tijd van het jaar, het najaar, aan mensen opdrongen. De laatste warme dagen gaan over in de guurheid van de winter. Het wordt buiten grimmig. En grimmig werd het in de tijd van Bach ook in de kerk. Als het eerder donker werd en later licht kwamen als thema's het sterven van mensen in beeld en het einde van de wereld. Wat er uit de bijbel werd gelezen, de liederen die gezongen werden: in deze tijd van het jaar stonden ze in het licht van díe thematiek.

Het is dezer dagen precies 300 jaar geleden dat Bach - begin november 1724 - de cantate "Mache dich mein Geist bereit" uitvoerde in Leipzig. Het was zijn tweede jaar als kantor van de Thomaskirche. Hij was vóór de zomer begonnen met een bijzonder cantateproject. Hij baseerde de cantates niet zoals in zijn eerste jaar op een bijbeltekst en een daarbij passend libretto, maar op een bestaand kerklied dat paste bij de betreffende zondag. Voor deze zondag - zo laat in het jaar - koos hij voor een lied van de jurist en dichter Johann Burchard Freystein waarin de thematiek van het waakzaam zijn met het oog op een eindig leven centraal staat. Het eerste en het laatste deel van de cantate corresponderen met het eerste en laatste couplet van het lied. De recitatieven en aria's schreef een andere, onbekende dichter op basis van Freysteins verzen. Zoals zo vaak lijkt het alsof Bach met zijn muziek als het ware het licht laat schijnen doorheen de zware teksten. Dansante passen lijken zich tussen de regels door en onder te tekst te wringen. Er heerst een zekere heilige onrust: waakzaamheid vereist nu eenmaal een actieve houding. En zo gaat er achter de teksten toch ook een toekomst open.

Zonder licht in de duisternis is waken haast onmogelijk. In het duister van het bestaan moet er ruimte komen voor het licht. De Bijbeltekst waar de lied- en de cantatetekst aan refereren laat dat beeldend zien. Waken betekent ook licht zetten bij het donker waarin een mens gevangen kan zijn. Licht draagt hoop. Je laat het bestaan niet over aan wat donker, suspect, duister en negatief is! Licht is leven: het brengt leven in het donker van wat bedorven is, dood. De bijbel- en de cantatetekst dagen uit, om de vraag te stellen: breng ik licht in mijn leven en dat van anderen?. Of draag ik vooral negativiteit en duisternis uit? Andere vraag: laat ik alles maar op zijn beloop? Heb ik – zagezegd - mijn gordel afgedaan en de lamp uit laten gaan? Of ben ik klaar om in actie te komen, verantwoordelijkheid te nemen? Sukkel ik in slaap en laat ik het leven van anderen links liggen? Of laat ik me er - in tegendeel - wel wat aan liggen?

Ja, het is gauw allemaal heel veel en op eigen kracht is het zeker niet te doen. Je kunt ongelofelijk veel geestkracht nodig hebben om het licht te laten branden in deze moeilijke wereld. Vandaar die oproep , die wijze raad, in het openingskoor:

“wache, fleh’ und bete.” In Freysteins lied en Bachs cantate blijkt bidden, blijkt het gebed naast waakzaamheid het tweede thema te zijn. De sopraan doet in haar aria straks een intense oproep om toch vooral Gods hulp te vragen, om het allemaal niet op eigen kracht te proberen, om de kracht niet bij enkel jezelf en je eigen kunnen te zoeken, maar in het gebed: in die vrije ruimte buiten jezelf voor al je gedachten.. Waar ruimte voor dat unieke contact met wat boven de mens - in zijn zoeken en verlangen - uit gaat. Om alles wat maar doorgaat en wat aan onze handen afbreekt op te dragen aan wat groter is dan wijzelf.

Ja, toegegeven, het is een zachte kracht, dat gebed. Maar het is een medemenselijk antwoord op wat zich onbuigzaam en oppermachtig opstelt in onze wereld. De beroemde theoloog Karl Barth schijnt daarover gezegd te hebben: “Handen vouwen voor het gebed – zo begint verzet tegen de chaos in de wereld.” Van begin tot eind klinken de danspasjes door in Bachs cantate: “Sta op! Kom in de benen! Word wakker!” Laten we het er maar op wagen!